

Sekulić Larisa

... doktorandusz, Málnási Bartók György Filozófia Doktori Iskola
 ... sekuliclarisa23@gmail.com

AZ ERŐSZAK NORMALIZÁLÁSÁNAK SZÍNHÁZA

The theater of normalizing violence

Pozorište za normalizaciju nasilja

A médiában hangsúlyosan megjelenő erőszak közvetítése napjainkra igen vitatott problémává vált. A durva erőszak visszatérő, folytonos látványa elkerülhetetlen és egyben észrevétlen befolyással bír az azt szemlélőkre. A témát alapvető pesszimizmus jellemzi, kiemelve korunkra, s korunk generációira tett negatív hatását. Tanulmányomban a médiaerőszak vizsgálatát követően azt igyekszem bebizonyítani, hogy az erőszak ezen instrumentális, látványként használt jellege nem új keletű, hiszen mindig is jelen volt, csupán formájában változott meg. Ezzel egyetemben az eszmetörténeti szemelvények és a médiában megjelenő erőszakvizsgálat összevetésének eredményeként igyekszem egy funkció- és felépítésbeli azonosságon alapuló elemzést felvezetni az instrumentális erőszak általános normalizálásának folyamatában.

Kulcsszavak: erőszak, média, hatalom, manipuláció, kontroll

„Az emberiség történelme az erőszak témájának állandó változása.”

Balog László Levente

Az elmúlt évtizedek hangsúlyos tendenciájaként tekinthetünk a bennünket körülvevő vizuális média egyre fokozódó erőszak-közvetítésére. Nem kétséges, hogy az állandó inger, amely hasonló negatív viselkedésmintákkal bombáz, igen erős hatást képes gyakorolni az egyénre, s ez által közvetve a közösségre is. Ennek okán a témát illető elégedetlenség nem meglepő, hiszen az erőszak efféle normalizálása és a tudatba való észrevétlen beépítése akár visszafordíthatatlan viselkedésbeli és mentális problémákhoz vezethet; akár az erőszakos viselkedés bátorításához, akár az arra való teljes érzéketlenséghez. A fenyegető érzés gyökerének vizsgálata során azonban gyakorta elfeledkezünk arról, hogy az erőszak hangsúlyos megjelenése nem kizárólag korunk és a média hozadéka. Ennek értelmében, dolgozatom első részében a médiaerőszak jellegzetes attribútumait igyekszem megvizsgálni az erőszak általános és viselkedésbeli megnyilvánulásának irányvonala mentén, hogy a második részben felépítésé-

nek alapvető komponenseit eszmetörténeti vonatkozásban tudjam elemezni, amelyek párhuzamba állításának eredményeként a jelen problémája elhelyezhetővé válik az erőszak generális normalizálásának történetében és folyamatában egyaránt.

1. ÉRTELMEZÉS – AZ ERŐSZAK KONTEXTUSBA ÁGYAZÁSA

Elsőként a tanulmányomban használt erőszak kifejezést szeretném értelmezni, s annak általam előnyben részesített definícióját feltárni, hogy a későbbiekben egyértelműen tudjuk alkalmazni azt a viselkedésforma vizsgálatára szélesebb körben is. Ezen a ponton szeretnék rámutatni az *agresszió* és az *erőszak* kifejezéseink közötti különbségre, amely azonban nem mellőzi a kettő rokoni kapcsolatát.

Általánosan elfogadott, hogy az erőszakos cselekvés csírája agresszió, amelynek egy potenciális megvalósulási formája maga az erőszak. Úgy értelmezhetjük, hogy az agresszió magában hordozza az erőszak lehetőségét, ám maga egy olyan negatív viselkedésforma, amely ösztönös *támadást* jelöl valamilyen cél elérésére vagy irányába, még ha ez nem is valósul meg (LOSONCZ 2016). Annak ellenére, hogy a *Magyar értelmező kéziszótárban* is fellelhető a kettő szinonimaként való értelmezése, mégsem feleltethetők meg egymásnak teljes mértékben. Erőszak gyanánt olyan cselekvést kívánok értelmezni, amely előre eltervezett, másoknak szenvedést okoz, és/vagy fizikai erővel, hatalmi nyomással kényszerít (PUSZTAI 2016). Ennek értelmében az önvédelmi erőszak nem tartozik vizsgálatom tárgykörébe, hiszen nem minősül előre eltervezettnek, csupán az adott helyzet felmérése vonja maga után a *conatus* fenntartása érdekében.

Ezen erőszakos viselkedésforma individuális előfordulásának elemzése nélkülözhetetlen, hiszen – akár az agresszió az erőszaknak – csíráját alkotja az erőszak bármely területen előforduló habitusának. Ennek okán párhuzamba állítható a társadalmi és politikai szinten használt instrumentális erőszak-alkalmazás céljával és funkciójával egyaránt. Ha Schrenk–Notzing hagyományos, az erőszakos viselkedésre való hajlam értelmezését tartjuk szem előtt, az irányultság lényegi jellemzője a fájdalomokozás és kontroll vágya (FROMM 2001). A másik fél gyámoltalansága kelti fel az efféle kifelé irányuló megnyilvánulást a bántalmazóban. A hatalmi pozíció fitogtatása tehát ez, mégpedig a totális kontrollt gyakorló hatalomé, hiszen az erőszakra hajlamos egyént ez mozgatja. A hatalom iránti szenvedély, a hatalom tudatosulása a birtoklóban, a mások irányába történő erő kifejezése, az abszolút isteni szerep élvezeteként manifesztálódik. Gondoljunk csak Sztálinra, aki felemelő örömet és élvezetet lelt abban, ha kínoztathott, ha korlátlan ellenőrzést gyakorolhatott valaki vagy valami felett.

Az áldozat tárgyá váló lealacsonyítása erősíti az erőszakos egyén isteni szerepét. Az ún. „istenkedő” szindróma tökéletes példája Albert Camus *Caligulája*, aki csillapíthatatlan vágyat érzett a mindenható uralom gyakorlására. Természetes, hogy ez nem alkalmazható teljes mértékben az átlagemberre a maga hétköznapiságában, de fontos megegyezési pontokat vélhetünk felfedezni. Filozófiai aspektusból nézve ez egy igen sarkalatos pontra hívja fel a figyelmünket, nevezetesen a mások felett gyakorolt hatalom és az abszolút kontroll fennállásának élvezetére, valamint a mindenhatóság illúziójára, amely az egzisztenciánk, az emberi lét azon problémájára ad választ vagy kiutat, hogy létezésünk határai igenis átléphetőek (FROMM 2001: 424). Ha ezt lereducáljuk az egyes ember szintjére, erőszakos viselkedésének semmi más gyakorlati célja nincs az okozott gyönyörön és élvezeten kívül, csupán annyi, hogy a tehetetlenségét mindenhatósággá változtassa át. A jelenség igaz a személyiségfejlődésre is, hiszen az unalom, illetve az öröm hiánya, továbbá a mások által kifejezett érdektelenség is a tehetetlenség érzését kelti, egyfajta belső dermedtséget, aminek egyik potenciális kifejezési módja az erőszak. Másik igencsak jelentős vonása, hogy mindig a gyengék, a gyengébbek, a leigázottak keltik fel benne a szenvedélyes vágyat arra, hogy további szenvedést okozzon. Az egyenlő küzdelem azonosan erős ellenféllel már nem kielégítő számára, hiszen fél bármiféle bizonytalan kimenetelű dologtól, ami spontán, vagy amire eredeti módon kellene reagálnia. Ez lehet az oka annak, hogy a bizonytalan dolgokban való részvételre való képzetlenség a saját tehetetlenségük érzését erősíti bennük, ezért is van szükségük az állandó kontroll, hatalom érzésére, amely elérésének legkiválóbb eszköze az erőszak (FROMM 2001: 426).

Mindazonáltal nem hagyhatjuk figyelmen kívül a környezet befolyását sem. Az erőszakos hajlammal rendelkező személy kötelező jelleggel reagál a társadalom aktuális sajátosságaira. Vagy beépíti azokat, vagy ellenszegül. Az utóbbi eredménye azonban, nem vehető biztosra, hiszen a környezet igyekszik azokat a jellemvonásokat erősíteni, amelyek az adott viszonyoknak megfelelnek. Olyan példákkal is találkozhatunk, ahol a személyiség fejlődését a társadalom hátráltatja, ahelyett, hogy elősegítené. Gondoljunk csak a római császárság uralkodása alatt nagy hírnévnek örvendő szadista jellegű látványosságok és gyilkos játékok beépítésére. Mindez tökéletesen megfeleltethető a néhai és mai hatalmi és uralkodó intézmények működési mechanizmusának egyaránt. Ekképpen Marcuse álláspontja, miszerint „*a pszichológiai kategóriák politikaivá váltak*” értelmet nyer, hiszen úgy véli, hogy a történelmünk során megmutatkozó tendenciák az alapvető ösztönrendszerünket is tartalmazzák (LOSONCZ 2016: 159).

A tehetetlenség érzése tehát nem kizárólag individuális szinten képes felébrésztetni az erőszak szükségyszerűségének érzését. Akárcsak a korábban említett erőszakos hajlamokkal rendelkező egyén esetében, a hatalmi intézmény esetében is a tehetetlenség érzése az, ami gyakorlatilag kiprovokálja a megoldásként

értelmezett viselkedésformát. A hatalomnak ideális esetben fontos komponense a tekintély, hiszen ez biztosítja az elismerést azok részéről, akiket engedelmességre kényszerítenek. Ha a tekintély maga nincs jelen, akkor következik a kényszer, az erőszak az ember által. Az effajta hatalomvesztés pszichológiájára vezeti vissza a későbbiekben Hannah Arendt az erőszak alkalmazását is. Tényként kezelendő, hogy olyan államok, amelyek csupán a hatalom eszközeire támaszkodtak volna, soha nem léteztek. Uralkodás és erőszak szoros kapcsolata mindig is fennállt, csupán ennek egyensúlyi helyzete változott. Arendt az uralkodást a mások leigázására irányuló ösztönre vezeti vissza, amely ösztön kiélése máshoz nem fogható örömeztetést nyújt, célja pedig az, hogy másokat saját akarataunk részévé tegyünk (ARENDR 2011) – amely meghatározás rendkívüli hasonlóságot mutat az erőszakra hajlamos egyén felvázolt kórképével. Történelmünk során ez a természetesnek mondható vágy a dominancia nyomatékosítására az, ami intézményes kereteket öltött – legyen szó politikai testről vagy a média monopóliumáról – és képes volt tömegeket rendelni maga és látványosságának szinterei elé. A megfoghatatlan szintér ezen a ponton kiemelendő, hiszen észre fogjuk venni, hogy az instrumentális erőszak normalizálásának folyamatában elengedhetetlen komponensként van jelen. Eme megfoghatatlan szintert Arendt a megjelenés tereként jegyzi, amelyben a hatalom képes megvalósulni mások szeme láttára felhasználva saját eszközeit, például az erőszakot. Absztrakt térként mindenütt képes létrejönni, ahol az emberek a beszéd és cselekvés jegyében vannak együtt, így megállapítást nyer, hogy mind a hatalom, mind az erőszak közös alapfeltétele a közösség megléte.

A veszélyt a mérleg átbillenése jelenti, ez esetben a tiszta erőszakuralom, minek célja a nép megfosztása a saját hatalmától, egészen addig, amíg már nem képesek jelentős ellenzékét létrehozni (ARENDR 2011: 194). Szintén párhuzamot vélhetünk felfedezni a gyengébb fél által keltett erőfölény érzésével, és előrebocsájtva a média agresszorként fellépő szerepével egyaránt, ami a közönség saját látásmódjának megszüntetését tűzi ki céljául. Így könnyedén arra a következtetésre juthatunk, hogy az erőszak utáni heves sóvárgás egyfajta hiányt próbál meg leplezni, csakugyan a mindenhatóság érzésének fenntartása érdekében. Ekképpen a hatalom megtartásának egy csatornájaként, eszközeként lesz értelmezhető, amely nem ritkán válik jelentős részévé a műviséggel létrehozott megjelenés terének. A műviséggel megalkotott, elvont tér, amelyben az erőszak látványa tárul elénk összetartó és egységesítő erővel bír a közösségre nézve. Arendt úgy véli, ha a tömeg ennek híján maradna, hasztalanul és céltalanul bolyongana, mivel az emberi műviség – amelynek igen jelentős részét képezi az erőszak – nyújt valódi otthont számukra (KÉTEZER 2018). Meglátásából arra következtethetünk, hogy az erőszak előadászerű elénk tárása valójában történelmünk során természetesnek mondható. Az ún. *mediaerőszakot* taglaló nézetek között is akad olyan, amely úgy véli, hogy a probléma nem olyan nagy, mint

amekkorának azt feltűntetik, hiszen az erőszak mindig is része volt az emberi életnek, ezért annak közvetítése nem akkora probléma, mintha álságos módon nem közvetítenék azt. Tanulmányom szempontjából ezt fontosnak tartom kiemelni, hiszen vizsgálatom is ebbe az irányba mutat, azonban kiemelendő, hogy annak ellenére, hogy az erőszak és annak esetenkénti látványa természetesnek tekinthető, még nem jelenti azt, hogy nem állunk szemben egy mélyebb, talán sokkalta nagyobb problémával.

Az erőszak megjelenése a médiában ezen értelmezés hatókörébe esik, hiszen az Arendt által felvázolt megjelenés terét kiválóan kelti életre megtartva a látvány erejét és a közösség figyelmét, azzal a különbséggel, hogy a jelenléte *pszeudo-környezet* név alatt jegyzik (LIPPMANN 1922). Lényegét tekintve megegyezik Arendt megjelenésközpontú terével, hiszen mesterséges, művi, bekúszva az uralkodó kultúra nézeteibe és rendjébe. Ennek okán érdemes megvizsgálni az ún. *médiaerőszakkal* foglalkozó álláspontokat. Egyfelől vannak, akik úgy vélik, hogy a sűrűn látott erőszakos képsorok az egyénben is erőszakos, agresszív viselkedést eredményeznek, ami előbb vagy utóbb a környezet ellen fordul. Már 1960-ban megállapították, hogy az erőszakosság látványa, fokozhatja az erőszakos viselkedést a nézőben, s ezzel egyetemben torzítja a világról kialakult nézetünket. Másfelől viszont a *katarzis-elmélet* szerint az erőszak folyamatos szemlélése, vagy az esetleges gyilkolás a számítógépes játékokban már elegendő ahhoz, hogy agresszív, erőszakosnak mondható hajlamainkat kiéljük (PUSZTAI 2016). Mindkét eshetőséget számba véve azonban közös jellemzőként vagyunk kötelesek kezelni azt, hogy az ingerküszöbünk csökkentésével már nem rettenünk el az erőszakos halál, a kínzások vagy boncolások láttán, mivel ezek idővel normalizálódtak számunkra. Egyértelmű, hogy ezekben az esetekben a hatalmas mennyiségű fizikai erőszak látványa valamilyen célt szolgál, amellet, hogy az efféle viselkedésformára való érzékenységünket előzetesen már csökkentette.

Azzal, hogy az ebben az esetben agresszornak tekinthető média, saját médiumai segítségével az általa megszabott tartalmat közvetíti a meghatározott mennyiségben, nehezen detektálható manipuláció áldozatává teszi a közönséget. A manipuláció célja a közönség függetlenségének megszüntetése a saját céljainak megfelelően, s ezáltal a közvélemény irányítása és uralása. Ez alatt érthetjük a néző gondolkodásának befolyásolását, s az öncél, az adott társadalmi elvárás hangsúlyozását, beépítve a kívánt viselkedési mechanizmust, s gyakorolva a totális kontrollt a már érzékeiben legyengített közönségen, akárcsak az ún. „istenkedő” szindrómánál láthattuk. Így tehát egy olyan példával találjuk szemben magunkat, amelyben az adott társadalom a személyiség fejlődését hátráltatja a politikai propaganda határát súroló manipulatív eszközökkel, akárcsak az erőszak látványa. Erre mutat rá a *főáramlat-hatás* is, melynek lényge, hogy egy véleményt többségi véleményként igyekeznek feltűntetni, ezáltal könny-

nyebben elérik azt, hogy a közönség azonosulni tudjon vele (PUSZTAI 2016: 103), hiszen a többséghez tartozni mindenkor prioritás. Azonban bármennyire is szeretnénk azt hinni, hogy ez a 20. század és a média speciális problémája, azzal kell szembesülnünk, hogy az irányítás és az abszolút kontroll az erőszak csatornáin keresztül nem új keletű. Az erőszak használatának manipulatív ereje azonos elemekből épül fel már évezredek óta, hiszen a kellő hatáshoz szükség van a hatalom mindenhatósággal versenyre kelő képére, e mindenhatóság megjelenésének terére és ezáltal az adott társadalom által elvárt jellemvonások erősítésére. Nem csupán korunk és a média hozadéka a látásunk irányának és módjának kizárólagos determinálása; erőszak, engedelmesség és teljes kontroll jellemzi történelmünk egészét, csak épp másmilyen díszletek mögé bújva.

2. VIZSGÁLAT – AZ ERŐSZAK NORMALIZÁLÁSÁNAK FOLYAMATA ESZMETÖRTÉNETI VONATKOZÁSBAN

Már az i. e. 2. században találkozhatunk az erőszak látványosságként való alkalmazásával, ami tömegeket vonzott. Az ókori Róma gladiátorjátékai az erőszak színterének számítottak oly mértékben, hogy gyakran korlátozni kellett a viadalok számát az túlzott érdeklődés miatt. A Római Köztársaság már idejében felfedezte a közszemlére bocsátott durvaság, erőszak és halál népszerű mivoltát, eszközként használva azt a nép, a közönség szórakoztatására. Gladiátorok lenni mesterségnek számított, s többnyire hadifoglyokat képeztek ki erre a célra, természetesen választási szabadságukat mellőzve, kényszerrel. Amellett, hogy az ókort szinte folyamatos háborúzás jellemezte, a hétköznapokat is meg kellett fűszerezni a halál látványával. Ezáltal az erőszak természetes, normális részét kezdte képezni a mindennapoknak, lecsökkentve az ingerküszöböt és a látványra való érzékenységet, akárcsak napjaink médiumai. A *katarzis-elmélet* azonban ebben az esetben erőteljesebb hatásra tesz szert, mivel megmagyarázhatatlan módon mások szenvedése és haláltusája örömet és elégedettséget váltott ki az azt szemlélők nagy részéből. Az erőszak látványa, melynek megadták a méltóságteljes és drámai megjelenés terét, biztosítékul szolgált, hogy a hatalom megmaradjon (MEIJER 2009). Hiszen gondoljunk csak bele, ha a köztársaság szórakoztatja a népet, a nép támogatja a köztársaságot, ami ennek köszönhetően észrevétlenül gyakorolhatja mindenható kontrollját. Erős párhuzam jelentkezik napjaink erőszakáradatával, hiszen az adott társadalom az ő számára előnyös személyiségbeli vonásokat igyekszik megerősíteni, így, ha az adott kultúra megköveteli az erőszak folyamatos jelenlétét, annak fejet kell hajtani. Abban a pillanatban, ahogy a megcélzott közösségnél a kellő hatás megindul, az engedelmeséget mutat, a látás iránya és módja pedig egyértelműen meghatározódik.

*

Annak ellenére, hogy több mint 1500 év telt el, a reneszánsz korabeli gondolkodó, Niccoló Machiavelli a Lorenzo di Medicinek szánt *A fejedelem* című művében talán a legkomplexebb és legfigyelemreméltóbb módon teszi nyilvánvalóvá a puszta erőszak manipulatív használatát. Valódi különlegessége abban rejlik, hogy elsőként írja le alkalmazásának okait és körülményeit az azt alkalmazó hatalom szemszögéből. Rendkívül érdekes, hogy nem tartja az erőszakot sem jónak, sem rossznak, csupán az alkalmazásától teszi függővé, mivel önmagában véve szükségszerű, ami felülír minden etikai kategóriát. A hatalom megtartásának érdekében azonban, olykor alkalmazni kényszerül az uralkodó, ezért válik fontossá a helyes és helytelen alkalmazás közti különbség megértése és elsajátítása. Mindezek ellenére kellőképpen tisztában van a hatalom bizonytalan jellegével, hiszen az erőszak általi kényszer annak elkövetőjére gyakorolt hatását is tökéletesen ismeri. Megállapítja, hogy nincs olyan hatalom, amit csupán az erőszak biztosítana (MACHIARELLI 2006), hiszen a hatalmat paradox módon, az erőszak elszenvedői biztosítják. Amellett, hogy megegyezést vélhetünk felfedezni Arendt álláspontjával, kulcsfontosságú momentumként kezelhetjük az erőszak instrumentális használatának okát; biztosíték a hatalom megtartására. Machiavelli jegyzi, hogy rendkívül fontos annak a látszata, hogy a közösség úgy érezze és higgye, hogy az erőszak használata az ő előnyére válik, sőt, akár az ő érdekét szolgálja, véleményét tükrözi. Nyilvánvalóvá válik tehát, hogy a *főáramlat-hatás* már itt is érvényesül, tömegeket vonzva és tartva a hatalom kontrollja és manipulációja alatt. Az erőszak eszközjellegét Machiavelli, ha nem is konkrétan, de jóval az arendti instrumentális értelmezés előtt megfogalmazza. Sőt, ha ennél is továbbmegyünk, megállapíthatjuk, hogy a reneszánsz korabeli író a kegyetlenség és szándékalapú erőszak tömegekre gyakorolt hatásának pszichológiájában is jártas. Nem csupán az egyoldalú politikai és hatalmi alkalmazás leírását kapjuk kézhez, de annak a befogadóban ébresztett hatását és e hatás tudatos befolyásolását egyaránt. Mivel úgy véli, hogy az emberek alapvetően ingatagok, ezért nem lehet rájuk számítani, legalábbis a szeretetükre nem. Ellentétben ezzel a félelem masszív, stabil alap, ami a szükségszerűség láncolatában is biztos helyet foglal el. Szükségszerű az erőszak használata a hatalmi biztonság érdekében, aminek szükségszerű következménye a félelem, amely szükségszerűvé teszi az engedelmességet. Természetes, hogy a fejedelemnek, aki szinte isteni hatalommal van megáldva, megfelelő módon kell ezt felvezetni, mások elé tární és akár álságosan képviselni. Ennek legkiválóbb módja abban az esetben érvényesül, ha az általunk már ismert *tér* létrejön, azaz a hatalom nevében a legitím erőszak érvényre juthat, ezzel elretentve, s egyben kontroll alatt tartva a közönséget.

Az erőszak nyilvános használatát bukott főhősén Cesare Borgián keresztül tárja elénk. Borgia a saját kegyetlenségét úgy tüntette fel, mintha az általa kinevezett miniszter, Remirro de Orco mesterkedése lett volna az egész, akit később

a nyilvánosság előtt ki is végeztetett, ezzel is megőrizve saját feddhetetlenségének látszatát. Az erőszak eme publikus formája az embereket lenyűgözi és elégedettséggel tölti el, ugyanis az egységesség érzését kelti bennük, akárcsak Arendt és a későbbiekben taglalt Foucault erőszakleírásában megtalálhatjuk. Az erőszak szükségszerű használatát és az emberek támogatásának harmóniáját így az a látszat biztosítja, hogy mindez a támogató nép nevében és védelmében történt, kellően befolyásolva azt, hogy mit és hogyan gondoljanak arról a brutalitásról, amit határozott szándékkal láttatnak velük (MACHIARELLI 2006: 46). Ha elgondolkozunk Machiavelli sorain, rájöhethetünk, hogy annak ellenére, hogy reneszánsz korabeli erőszak-értelmezésről van szó, kiváltképp sok hasonlóságot mutat a médiában megjelenő instrumentális erőszak és irányítás viszonyában.

*

Michel Foucault *Felügyelet és büntetés, avagy A börtön története* című könyve megtörtént példákon keresztül mutatja be a középkori, illetve modern kori büntetésmodelleket. Az erőszak tagadhatatlan, nyers jelenlétét leginkább az 18–19. századi francia büntetésmodellel lehet tetten érni, ezen belül is a közszemlére bocsájtott, nyilvános kivégzésekre fókuszálva. Foucault leírása precíz, részletes, kellő impresszióval teli képet tár elénk. A különböző, egymástól független kivégzésekről általánosan megállapítható, hogy az aktuális uralkodói előírások és törvények szerint hajtják végre őket. A bűnösöket – legyenek azok jelentéktelen tolvajok vagy hidegvérű gyilkosok – egy, a köztéren gondosan felállított pódiumra vezetik fel, ahol a várható kivégzésük látványosságként fog szolgálni a közönség számára. Az erőszak eme színpadias előadása és kényszerített elfogadása érezhető gyökereket ver az újkorban is.

Az egyre fokozódó, félelmetes kíváncsiság közelebb vonzza a nézőket az emelvényhez és az elhúzódo haláltusához. A vérpadon végzett gyilkosságok láttán a tömeg szinte azonos reakcióját véljük felfedezni. Feljegyzéseket találhatunk olyan kivégzésekről, amelyeknél az asszisztáló hóhér ügyességét a közönség megtapsolja, mi több, hangosan éljenzi. A nép megfélemlítésére rendezett látványosság vonzza a tekinteteket, ahelyett, hogy elrettentené őket. A közönségről elmondható, hogy azonosulni tud a kivégzővel és a büntetés elrendelőjével is egyben. Ha ennél is továbbmegyünk, akkor nyilvánvalóvá válik, hogy nem csupán az ily módon megnyilvánuló erőszakkal való azonosulás történik meg, hanem az önbíráskodás felé való elmozdulás is. Számos dokumentum maradt fenn, amelyek részletesen leírják, hogy a kivégzésre váró elítélteket ki kellett menekíteni, legalábbis valamilyen formában meg kellett őket védeni a tömeg haragjával szemben. A nép a kezébe akarta venni a döntést, saját maga akarta végrehajtani a gyilkosságot. Ha esetleg az utolsó percben elrejtették az

áldozatot még a kivégzés bekövetkezte előtt, a nézők felhördültek, tiltakoztak, dobálóztak. A tömeg önmagának követeli a kínhalál és a kínhalált elszenvedő látványának jogát is, hiszen úgy vélik, hogy alapvetően megilleti őket a borzalomban való részvétel. A szörnyűség így, ahogy az előzőekben is láthattuk, összekovácsol, sőt, némelyeknél eléri a katarzis szintjét. Nem csupán azért vannak jelen a vérpadránál, hogy az elítélt szenvedéseit lássák, hanem azért is, hogy fültnúí lehessenek annak, amint az áldozat szörnyű és elviselhetetlen fájdalmak között megátkozza a bírót, a törvényt, a hóhért, a vallást és magát a hatalmat is. Midőn az elítélt végez a haláltusa közbeni rágalalmazással és szidalmazással, a nézők elégedetten éljeneznek (FOUCAULT 1998). Noha elsősre a *katarzis-elmélet* helytállóan tűnhet, az önbíráskodás már-már túlmutat rajta, sőt épp az ellentétét bizonyítja, miszerint további erőszakos cselekvésre ösztönöz az erőszak látványa.

Az átfogó értelmezés kapcsán azonban nem tekinthetünk el a kivégzések másik kategóriájától sem, amelyek során a jelenlévőkben felélénkül az együttérzés, a sajnálat és meg akarják akadályozni az elítélt fájdalmát és kivégzését. A háborgás a túl súlyos büntetések miatt, az enyhítés, a kegyelem követelése szintén erőszakossá fajul. A kivégzők, a kikiáltók, a hóhérok megtámadása és a bírók megátkozása napirendszerű. Jóllehet e jelenség az erőszak ellenében hivatott fellépni, ő maga mégsem mentes saját erőszakosságától. A büntetések látványosságát épp azok fordítják az ellenkezőjére, akiknek mindezt szánták (FOUCAULT 1990), így nem kétséges, hogy a szándéktól eltekintve az erőszak pusztá látványa, újfent erőszakos viselkedést szül. Az instrumentális erőszak teljes körű vizsgálatának azonban elengedhetetlen része a nyilvános szándék – illetve célorientáltságának elemzése is. Okkal lesz a borzalom nyilvános, célzottan akarják a közönség orra alá dörgölni, létrehozva az eseményt megillető színteret. A közszemlére bocsájtott haláltusa magát az isteni hatalmat dicséri, ahova immár bevont kívülállóként meghívják a nép bosszúját is, ama látszatot fenntartva, hogy mindez a közösség érdeke és véleménye, amely ebben az esetben a gyakorlatban is megnyilvánul. Meg kell jegyezni, nem az uralkodó intézi direkt módon a meghívást, a nép ajánlja fel önnön közreműködését, mondhatni verpadszolgálatot teljesítenek, hiszen az adott közösségnek ez az elvárása. Érdekes, hogy a hatalom egyfelől képes azt éreztetni tagjaival, hogy aktív és fontos résztvevőként osztozik a kín látványában, másfelől viszont a látványtól való elborzadás félelmet és előbb utóbb engedelmességet szül. E tudatosan beépített kettősség méltán megfelel az instrumentális erőszak manipulatív hatásának, amelynek minden szükséges komponense adott.

*

A helyszín újfent Franciaország, csupán két évszázaddal később, 2011-ben. A helyzet ezúttal mesterségesen generált, célzottan azt a kérdést vizsgálja, hogy mennyiben befolyásolja a média jelenléte az egyén viselkedését és erkölcsi érzékét az erőszak használatának kérdése köré építve. Egy kitalált televíziós vetélkedőbe keresnek játékosokat, azzal a feltétellel, hogy áramot kell vezetniük az alanyba, ha az helytelen választ ad a kvízkérdésekre. Az áldozat szerepébe természetesen egy jól képzett színész bújt, s a játék valódi résztvevői a végrehajtók. A száraz utasítások nem feltétlenül érik el maguktól a kívánt eredményt, a kontextus részletei adják a tényleges hatalmat a kísérletvezetők kezébe, szimbolizálva a mikrotársadalmat, amelynek központi hatalma az erőszakot használja eszközöként a közösség irányításának céljából. A teszt eredményei mindezt megfelelően tükrözik, hiszen a játékosok közel 81%-a halálos áramütéssel sújtotta a kísérleti alanyt (AMADO G. 2011). Esetünkben kulcsfontosságú momentumként kezelendő a média jelenléte, amely ingerküszöbünk csökkentésével egyrészt elfogadottabbá tette az erőszakot, másrészt kialakult tekintélyének köszönhetően az egyén engedelmeskedik az elvárásának.

Thomas Bornot szociálpszichológus álközszolgálati műsorában a média, pontosabban a televízió válik ama tekintéllyé, amely a megfelelési kényszert előidézti. A játékosokra további nyomásként nehezedik a közönség jelenléte, hiszen egy szintén elvárásokkal teli tömegről beszélünk, szimbolizálva a társadalom által előnyösnek tartott személyiségjegyek hangsúlyozását. Emellett párhuzamot vélhetünk felfedezni a római birodalom szadista játékaival és a középkori büntetésmodellek jellegével egyaránt. Az állandó tényező mindhárom esetben – a mindenhatóként feltüntetett hatalom mellett – a nézők, a borzalmakat szemlélő emberek egysége, amely szintén egy hatalmi rendszer alá van rendelve, a gondosan, kellő precizitással megalkotott *tér*ben. Érthető tehát, hogy a külső nyomás érzékelhető hatalommal, kényszerrel rendelkezik az egyén felett.

A hatalmi intézmény az elmúlt évtizedek során transzformálódott, új testet öltött. Nem az uralkodó, nem az aktuális politikai szféra képviseli a hatalmat, hanem a média. Nem szankcionál, nem ír elő, ám nehezen felismerhető, manipulatív tekintélyt parancsol, ami önmagában elégséges feltétele az engedelmesgének. Nem kevesebb, mint 200 ember nézi végig, ahogy egy másikat halálra kínoznak. A kísérlet felvételei alapján egyértelműen látszik, hogy a nézők arcán borzalom, félelem és megvetés váltakozik. Nem nyújt élvezetet a másik szenvedése, az erőszak alkalmazása nem vált ki egyetértést és jóváhagyást, sőt egyesek kéri a kísérlet abbahagyását. Az áramütést adagoló résztvevők nagy részénél életre kel a lelkiismeret, azonban utasításra mégis tovább folytatják a kegyetlenkedést. Amikor a fájdalom hangos kiáltások után nyilvánvalóvá válik, az utasított játékosok fejet hajtának, s megpróbálnak nem tudomást venni az áldozat szenvedéseiről, ugyanis meggyőződésük, hogy jobb egy nagyobb csoporthoz tartozni – akármit is követel meg ez a csoport – mintsem kilógni onnan.

Mindez ékes bizonyítéka annak, hogy akármilyen szabályokat képes követni az egyén, ha ezzel biztosíthatja saját maga számára a társadalomban elfoglalt helyét. Továbbá a *főáramlat-hatás* érvényesülését igazolja, miszerint a többségi lét mindenkor prioritást élvez. A rövid időre felcsillanó lelkiismeret és kétely nem bizonyul elégségesnek, ahhoz, hogy felülírja az erőszakos testi sérelemmel járó cselekedeteket, mivel az adott tekintély, a közeg, a lokális „társadalom” ezeket a jellemvonásokat erősíti, s ezáltal képes felülírni az egyén erkölcsi érzékét, azért, hogy kontroll alatt tarthassa.

3. KONKLÚZIÓ

Tanulmányomban a médiában megjelenő erőszak instrumentális formájának manipulatív, hatalmi megfontolásból történő alkalmazását vizsgáltam, amely feltárása után a jelenség főbb attribútumait igyekeztem történelmi, illetve eszmetörténeti kontextusba ágyazni, ezáltal kimutatni az erőszakhasználatot illető alapvető megegyezéseket. Az eszmetörténeti szemelvények vizsgálata rámutatott azon közös pontokra, amelyek a hatalmi intézmény – legyen szó a média monopóliumáról vagy akár politikai, uralkodói közegről – tudatos erőszak-közvetítéséből és használatából erednek, s azok befogadóban ébresztett hatását is feltárta.

Mindezek alapján dolgozatomban arra a következtetésre jutottam, hogy az erőszak látványának tudatos beépítése a köztudatba, s a közösség hétköznapijaiba nem kizárólag napjaink és a média hozadéka vagy meglétének eredménye, mivel szinte egységesen jellemzi történelmünk egészét. A különbséget az egymástól független erőszak-megjelenítések között csupán az adott korra jellemző prezentálási *mód* és az aktuális agresszor jelenti, míg az erőszak, mint eszköz használatának célja és felépítése mindenkor azonos – s talán erre kellene több figyelmet fordítanunk. E negatív viselkedésforma az emberiséggel, az eszmékkel egyetemben civilizálódott és megtanult a felszín alatt maradni, hogy brutalitása immár finomabb módon nyerhessen teret magának. Talán túlzottan is utópikus lenne elképzelni egy teljesen erőszakmentes társadalmat, hiszen vitathatatlanul dinamikát kölcsönöz a fejlődésnek, még ha csak olyan formában is, hogy a múltba visszatekintve megállapítást nyer elítélendő mivolta.

IRODALOM

- ARENDDT, Hannah 1998. *The human condition*, University of Chicago Press, Chicago
- ARENDDT, Hannah 2011. Hatalom és erőszak, In.: *Az árnyék helye, Tanulmányok a hatalom, a morál és az erőszak kérdéseiről*, Kalligram Kiadó, Pozsony
- BALOGH, László Levente 2011. *Az erőszak kritikája*, Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen
- FOUCAULT, Michel 1998. *Az igazság és az igazságszolgáltatási formák*, Latin betűk, Debrecen

- FOUCAULT, Michel 1990. *Felügyelet és büntetés – A börtön története*, Gondolat Kiadó, Budapest
- FREUD, Sigmund 1991. *A halálösztön és életösztönök*, Múzsák Közművelődési Kiadó, Budapest
- FROMM, Erich 2001. *A rombolás anatómiája*, Háttér kiadó, Budapest
- MACHIAVELLI, Niccolò 2006. *A fejedelem*, Cartaphilus Kiadó, Budapest
- MEIJER, Fik 2009. *Gladiátorok*, Gondolat kiadó, Budapest
- LOSONCZ, Alpár 2016. *Erőszak és/vagy agresszivitás*, In.: *LÁBJEGYZETEK PLATÓN-HOZ 14., Az agresszió*, Szerk. Laczkó Sándor, Státus Kiadó, Szeged, 147–164.
- PUSZTAI, Virág 2016. *A vizuális média és az agresszív energiák relációi. Látásunk irányának és sebességének média általi meghatározottsága* in.: *LÁBJEGYZETEK PLATÓN-HOZ 14., Az agresszió*, Szerk. Laczkó Sándor, Státus Kiadó, Szeged, 96–108.

TOVÁBBI ELEKTRONIKUS FORRÁS:

- LIPPMANN, Walter 1922. *Public opinion*, (h. n.; k. n.) Megtekintve: 2020. 02. 20.
<https://wps.pearsoncustom.com/wps/media/objects/2429/2487430/pdfs/lippmann.pdf>
- AMADO, G.–BORNOT, T.–BLANC, A. M. 2011. *Le jeu de la mort*, Franciaország

The theatre of normalizing violence

Media coverage of violence has become a highly debated issue these days. The recurring, continuous spectacle of brutal violence has an unavoidable and unobtrusive influence on those who constantly witness it. The subject is mainly considered pessimistically, highlighting its negative impact on our era and on our generations. In my study, after examining media violence, I will try to prove that this instrumental, spectacular nature of violence is not new, as it has always been present, but has only changed in its form and in its way of presenting. Along with this, as a result of comparing the history of ideas with the study of media violence, I will seek to introduce an analysis based on functional and structural identity in the process of normalization of instrumental violence.

Keywords: violence, media, power, manipulation, control

Pozorište za normalizaciju nasilja

Izrazito naglašeno emitovanje nasilja u medijima postalo je problem naše svakidašnjice. Spektakl kontinuiranog, ponavljajućeg brutalnog nasilja, ima neizbežni a ujedno i neprimećeni uticaj na gledaoca. Ovaj predmet je okarakterisan pesimizmom, ističući negativni uticaj na naše vreme, i naše generacije. U mojoj studiji nakon analize prisustva nasilja, agresije u medijima, pokušaću da dokažem, da ova instrumentalno i spektakularno predstavljena priroda nasilja nije nova pojava, već je uvek bila prisutna samo u drugoj formi. Uporedo sa analizom istorijskog poredjenja, i proučavanjem pojave nasilja u medijima – kao rezultat – pokušaću da dokažem, objasnim analizu zasnovanu na funkcionalnom i strukturalnom identitetu u procesu opšte normalizacije instrumentalnog nasilja.

Ključne reči: nasilje, medija, vlast, manipulacija, kontrola

Beérkezés időpontja: 2020. 03. 03.

Elfogadás időpontja: 2021. 04. 21.